

Dehumanizacja i przyszłość wojny w pracach Christophera Cokera

Dehumanisation and the future of war in the works of Christopher Coker

The topics of dehumanisation and robotisation of war are very rarely raised in the Polish literature of the subject. Even rarer are the publications on the ethical dimension of the modern military revolution. Therefore, it is worth to discuss and analyse the work of Christopher Coker, professor of International Relations at the London School of Economics and Political Science, who in recent years has been one of the most influential scholars in the field. This review article presents Coker's most important findings on the evolution of war and its consequences. Whereas Carl von Clausewitz, Coker's source of inspiration and common reference point, was focusing on war as a political phenomenon, Coker is more interested in its cultural dimension. The article is divided into four parts. The first describes Coker's attitude towards the phenomenon of war. The second presents his reflection on the end of the „warrior ethos”. The third part examines the issues of humanisation and dehumanisation of contemporary armed conflicts, while the fourth presents the futuristic aspect of Coker's work.

Keywords: Christopher Coker, warrior ethos, dehumanisation, future war, modern warfare

Wstęp

Dehumanizacja i robotyzacja wojny to tematy bardzo rzadko podnoszone w polskiej literaturze przedmiotu¹. Jeszcze rzadziej pisze się o etycznym wymiarze współ-

¹ Pionierskie badania na gruncie polskim w tym zakresie prowadzi Łukasz Kamiński, jeden z uczniów Cokera. Zob. np. Ł. Kamiński, *Technologia i wojna przyszłości. Wokół nuklearnej i informacyjnej rewolucji w sprawach wojskowych*, Kraków 2009; Ł. Kamiński, *Farmakologizacja wojny. Historia narkotyków na polu bitwy*, Kraków 2012; Ł. Kamiński, *Nowy wspaniały żołnierz. Rewolucja biotechnologiczna i wojna w XXI wieku*, Kraków 2014; Ł. Kamiński, *Shooting Up. A Short History of Drugs and War*, New York 2016. Zob. też np. M. Lekowski, *Współczesna rewolucja w dziedzinie wojskowości. Analiza wybranych aspektów i cech charakterystycznych*. „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr 19; B. Sajduk, *Perspektywa historyczna, społeczna i etyczna rozwoju walki na odległość*, ekspertyza dla Fundacji Inicjatywa na rzecz Międzynarodowego Prawa Karnego i Praw Człowieka w Europie Środkowej i Wschodniej (ICLHR), Kraków 2015.

czesnej rewolucji w dziedzinie wojskowości. Tymczasem informatyzacja i cybernetyzacja wojny już dekadę temu stały się częścią praktyki państw niebędących mocarstwami, m.in. Polski. Ma to swoje odzwierciedlenie we wszystkich najważniejszych dokumentach strategicznych dotyczących polskiej obronności, np. w ostatnim brzmieniu ustawy o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych RP². Od 2007 r. polskie wojsko realizuje projekt Zintegrowanego Indywidualnego Systemu Walki Tytan, czyli systemu *żołnierza przyszłości*³, a w 2014 r. szef Biura Bezpieczeństwa Narodowego zapowiedział powstanie Narodowego Programu Bezzałogowców⁴. W obliczu dynamicznego rozwoju technologii wojskowych namysł nad moralnym wymiarem współczesnych działań zbrojnych nabiera nowego znaczenia. Badacze tego zagadnienia, pochodzący przede wszystkim z państw anglosaskich, wypracowali wiele interesujących i niepokojących tez. Wśród nich duże znaczenia mają te autorstwa Christophera Cokera.

Pochodzący z Wielkiej Brytanii profesor stosunków międzynarodowych, wykładający na The London School of Economics and Political Science, jest autorem wielu naukowych i popularnonaukowych publikacji poświęconych ewolucji wojny i zmianie pozycji jednostki w konflikcie zbrojnym. Podobnie jak Carl von Clausewitz, którego Coker nazwał *najwybitniejszym fenomenologiem wojny*⁵ i którego myśli poświęcił ostatnią w chwili zamykania niniejszego artykułu książkę⁶, brytyjski profesor koncentruje się na zrozumieniu zjawiska wojny. W swych pracach odsłania problemy coraz częściej nieodbiegające od tych znanych dotąd z fantastyki naukowej. Podczas gdy Clausewitz koncentrował się na wojnie jako zjawisku politycznym⁷, dla Cokera ciekawszym jest jej kulturowy wymiar. Śledząc ewolucję militar-

² *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 października 2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz.U. 2015 poz. 1716 (ujednolicony).

³ *System TYTAN – polski żołnierz przyszłości*, strona internetowa Ministerstwa Obrony Narodowej, 26 VI 2014, [online] www.mon.gov.pl/aktualnosci/arttykul/2014-06-26-system-tytan-polski-zolnierz-przyszlosci/pdf, 31 XII 2016. Por. J. Dudczyk, T. Mirosław, *Polski program żołnierza przyszłości*, „Bellona” 2012, nr 2, s. 208.

⁴ *Narodowy Program Bezzałogowców – krajowy potencjał zintegrowany w jeden system*, strona internetowa Biura Bezpieczeństwa Narodowego, 7 IV 2014, [online] <https://www.bbn.gov.pl/pl/wydarzenia/5429.Narodowy-Program-Bezzalogowcow-krajowy-potencjal-zintegrowany-w-jeden-system.html>, 31 XII 2016. Por. Ł. Kułaga, *Używanie dronów w celu zwalczania terroryzmu w świetle 'ius ad bellum'*, „Zeszyty Prawnicze” 2016, vol. 16, nr 2, s. 144; M. Fryc, „Doktryna Komorowskiego” – próba scharakteryzowania. *Idea, zakres, priorytety, realizacja*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014, nr 2, s. 54.

⁵ C. Coker, *Waging War Without Warriors? The Changing Culture of Military Conflict*, London 2002, s. 54. Por. C. Coker, *Barbarous Philosophers. Reflections on the Nature of War from Heraclytus to Heisenberg*, New York 2010, s. 9.

⁶ C. Coker, *Rebooting Clausewitz. On War in the 21st Century*, London 2017. Pierwsza wersja tytułu brzmiała *Rebooting Clausewitz. Why his Theory of War still Matters in the 21st Century*.

⁷ C. Coker, *Outsourcing War*, „Cambridge Review of International Affairs” 1999, vol. 13, nr 1, s. 100-101.

nego *know-how* Coker od lat zastanawia się nad moralnymi konsekwencjami tego procesu.

W Polsce twórczość Cokera pozostaje mało znana, choć okazjonalnie w mediach przywoływane są jego wypowiedzi⁸. W prasie opublikowano wywiad z Cokerem⁹ i artykuł jego autorstwa¹⁰, blisko ćwierć wieku temu Coker opublikował również artykuł naukowy na łamach *Studiów Politycznych*¹¹. Jest też członkiem rady programowej wydawanego przez Instytut Amerykanistyki i Studiów Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego czasopisma naukowego *Ad Americam. Journal of American Studies*. W latach 2005-2009 czterokrotnie był gościem UJ, biorąc udział w konferencjach i wygłaszając wykłady otwarte.

Celem niniejszego przeglądowego artykułu jest przedstawienie najważniejszych rezultatów badań Cokera dotyczących ewolucji wojny. Przeprowadzono kwerendę źródłową obejmującą jego dorobek naukowy z lat 1981-2017. Warto zauważyć, że żadna z jego prac nie doczekała się jeszcze polskiego przekładu, stąd wszystkie cytaty są tłumaczeniami własnymi autora. Trzeba wyraźnie podkreślić, że intencją autora nie było przedstawienie całości dorobku naukowego Cokera¹² ani jego sylwetki.

Artykuł podzielono na cztery części. Pierwsza opisuje stosunek Cokera do fenomenu wojny. Druga przedstawia jego refleksje dotyczące końca *etosu wojownika*. Część trzecia analizuje problematykę humanizacji i dehumanizacji konfliktów zbrojnych, zaś czwarta przybliży futurologiczny aspekt twórczości Cokera.

⁸ Zob. np. *Prof. Coker: konflikt wielkich mocarstw wraca do zbiorowej świadomości*, Dzieje.pl, 25 IX 2016, [online] dzieje.pl/wideo/prof-coker-konflikt-wielkich-mocarstw-wraca-do-zbiorowej-swiadomosci, 31 XII 2016.

⁹ R. Krasowski, J. Wróbel, C. Coker, *Silna władza Putina to bezpieczniejsza Polska*, „Fakt (Europa – Tygodnik Idei)”, nr 30 z 27 VII 2005 r.

¹⁰ C. Coker, *Kto ograniczy potęgę Ameryki?*, tłum. M. Szuster, „Fakt (Europa – Tygodnik Idei)”, nr 33 z 17 XI 2004 r.

¹¹ C. Coker, *Koniec amerykańskiego stulecia*, „Studia Polityczne” 1993, vol. 2.

¹² Poza pracami, które skupiają się na fenomenie wojny, Coker jest autorem wielu publikacji poświęconych innej tematyce, przede wszystkim polityce zagranicznej USA. Zob. np. C. Coker, *Adventurism and Pragmatism: The Soviet Union, Comecon, and Relations with African States*, „International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)” 1981, vol. 57, nr 4; C. Coker, *US Military Power in the 1980s*, London 1983; C. Coker, *The Future of the Atlantic Alliance*, London 1984; C. Coker, *NATO, The Warsaw Pact and Africa*, London 1985; C. Coker, *Myth of the Peace Dividend*, „The World Today” 1990, vol. 46, nr 7; C. Coker, *At the Birth of the Fourth Reich? The British Reaction*, „The Political Quarterly” 1990, vol. 61, nr 3; C. Coker, *A Farewell to Arms Control. The Irrelevance of CFE*, London 1991; C. Coker, *Britain and the New World Order: The Special Relationship in the 1990s*, „International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)” 1992, vol. 68, nr 3; C. Coker, *Twilight of the West*, Boulder 1998; K. Barysch, C. Coker, L. Jesień, *EU-Russia Relations: Time for a realistic turnaround*, Centre for European Studies, Brussels 2011; C. Coker, *The Improbable War. China, The United States and the Logic of Great Power Conflict*, Oxford 2015; C. Coker, *Europe, Russia and the World of Magical Realism*, [w:] *Ukraine and Beyond. Russia's Strategic Security Challenge to Europe*, red. J. Haaland Matlary, T. Heier, New York 2016.

1. Stałość i zmienność fenomenu wojny

Punktem wyjścia rozważań Christophera Cokera na temat wojny jest założenie, że jest ona stałym elementem rzeczywistości społecznej – *straszny*, ale *koniecznym*¹³ – którego korzenie sięgają *początków ludzkości*¹⁴. Uznawał on wojnę za *szczególnie interesujący produkt kultury*¹⁵, a także, w ślad za regularnie przywoływanym przezeń Tukidydesem, za *ludzką rzecz*¹⁶. Od Arystotelesa zaczerpnął zaś przekonanie, że *celem wojny jest pokój*¹⁷, jego też uznał za intelektualnego ojca-założyciela koncepcji *etosu wojownika*¹⁸.

Poszukując powodów, dla których wojna stale towarzyszy człowiekowi a *wojownik* to najstarsza, obok prostytutki i niewolnika, profesja, Coker proponował szerokie ujęcie problemu. W sporze *nature versus nurture* zajął środkowe stanowisko, przyjmując, że zarówno czynniki zewnętrzne (kultura), jak i wewnętrzne (uwarunkowania biologiczne) decydują o żywotności wojny¹⁹. Jest ona konsekwencją ludzkiej natury, a konkretnie ciągłej potrzeby rywalizacji, którą wymusza dobór naturalny. Gatunkiem ludzkim kieruje grecka *pleonexia*, czyli zachłanność, logika *chcemy więcej*²⁰. Do wojny prowadzi jednak głównie całość spuścizny kulturowej człowieka – rywalizacja o dobra niematerialne (np. prestiż), nieufność, odmienności, nacjonalizmy, ideologie, religie czy trybalność, jak również przesiąknięta tematyką wojenną klasyka literatury i gry komputerowe²¹.

Tak więc podobnie jak realiści Coker uznał wojnę za stały element stosunków międzynarodowych. Do jej przyczyn podchodził jednak bardzo szeroko, na sposób konstruktywistyczny. Zwraca uwagę jego zainteresowanie kulturowym i intelektualnym podłożem stosunków międzynarodowych oraz podkreślanie wagi warto-

¹³ C. Coker, *The Warrior Ethos. Military Culture and the War on Terror*, London-New York 2007, s. 146.

¹⁴ C. Coker, *War*, [w:] *Routledge Handbook of Security Studies*, red. M. D. Cavelty, T. Balzacq, London-New York 2017, s. 183.

¹⁵ C. Coker, *War, Memes and Memplexes*, „International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)” 2008, vol. 84, nr 5, s. 903; C. Coker, *Men at War. What Fiction Tells Us About Conflict, from The Iliad to Catch-22*, Oxford 2014, s. 13.

¹⁶ C. Coker, *Moral Machines and the Future of Warfare*, „The Global Journal” 2013, vol. 17, s. 29.

¹⁷ C. Coker, *The Warrior Ethos...*, s. 59; C. Coker, *Barbarous Philosophers...*, s. 29, 113; C. Coker, *Waging War Without Warriors?...*, s. 27; C. Coker, *War...*, s. 183.

¹⁸ C. Coker, *The Warrior Ethos...*, s. 73; C. Coker, *Warrior Geeks. How 21st Century Technology is Changing the Way We Fight and Think About War*, New York 2013, s. 168.

¹⁹ C. Coker, *War, Memes and Memplexes...*, s. 911; C. Coker, *War...*, s. 190-191.

²⁰ C. Coker, *The Warrior on the Edge of Tomorrow*, [w:] *Transforming Warriors: The Ritual Organization of Military Force*, red. P. Haldén, P. Jackson, London-New York 2016, s. 191.

²¹ Coker zwracał uwagę, że ponad połowa gier dotyczy tematyki wojennej, zaś gra FPS *Call of Duty*, którą nazwał *najpopularniejszą grą, jaka kiedykolwiek powstała*, należała do ulubionych brytyjskiego zamachowca-samobójcy, który dołączył do Państwa Islamskiego. Panel discussion *War and Peace*, Schools of Political Studies, 18 X 2016, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=tPGjzyUNvEg>, 31 XII 2016.

ści²². Dlatego też uznaje się go czasem za *idealistę*²³ (czyli liberała) oraz krytyka realizmu, który ma być dla niego orientacją teoretyczną niewystarczającą do opisu ponowoczesnego świata²⁴. Szufladkowanie Cokera, który sam stroni od teoretycznych sporów, nie ma jednak większego sensu. Jego przywiązanie do liberalizmu należy rozumieć jako afirmację pewnej tradycji intelektualnej czy zespołu wartości, nieprzesądzające o jego stosunku do liberalizmu (idealizmu) jako rodziny orientacji teoretycznych.

Tematyka i terminologia właściwa dla spadkobierców Hansa Morgenthau'a i Kennetha Waltza zajmuje wiele miejsca w jego pracach, czasem podlegając krytyce, a czasem zyskując poparcie. W stosunku do równowagi sił Coker twierdził np., że ludzkość jedynie cudem uniknęła zagłady podczas zimnej wojny – ostatniego etapu nowoczesności²⁵. Przyjmował natomiast realistyczne stanowisko stwierdzając, że wojna jest drogą do *optymalizacji i maksymalizacji potęgi* (*power*) aktora²⁶ albo podkreślając wagę strachu w stosunkach międzynarodowych. Zwracał np. uwagę, że to właśnie amerykańskie przywiązanie do *hard power* sprawia, że Rosja czuje większy respekt przed USA niż przed Unią Europejską²⁷. Jednoznacznie realistyczne jest również koncentrowanie się Cokera na państwach jako najważniejszych aktorach w stosunkach międzynarodowych. W literaturze feministycznej wytykano mu²⁸ artykuł z 1990 r., w którym opowiedział się po stronie pozytywizmu w IV debacie w stosunkach międzynarodowych, krytykując perspektywę feministyczną²⁹.

Jeszcze w 1992 r. Coker pisał, że koniec zimnej wojny *może oznaczać, że wojna staje się anachronizmem*³⁰, szybko jednak porzucił tę nadzieję. W 1998 r., a więc u schyłku okresu, w którym powszechne było przekonanie o triumfie zachodniego

²² Zob. np. C. Coker, *War and the Illiberal Conscience*, Boulder 1998. W tej pracy Coker nawiązywał do książek Michaela Howarda (*War and the Liberal Conscience*) i Fritza Sterna (*The Failure of Illiberalism*).

²³ J. Mearsheimer, P. Rogers, R. Little, C. Hill, C. Brown, K. Booth, *Roundtable: The Battle Rages On*, „International Relations” 2005, vol. 19, nr 3, s. 355.

²⁴ T. J. Johnson, *The Idea of Power Politics: The Sophistic Foundations of Realism*, [w:] *Roots of Realism*, red. B. Frankel, London-Portland 1996, s. 194.

²⁵ C. Coker, *War and Modernity*, „Society” 1996, vol. 33, nr 5, s. 68.

²⁶ Panel discussion *War and Peace*...

²⁷ C. Coker, *A Matter of Honour: Ned Lebow, A Cultural Theory of International Relations*, „International Relations” 2009, vol. 23, nr 1, s. 165.

²⁸ K. Hutchings, *The Personal is International. Feminist epistemology and the case of international relations*, [w:] *Knowing the Difference. Feminist Perspective in Epistemology*, red. K. Lennon, M. Whitford, London-New York 2002, s. 149-152; C. Sylvester, *Feminist International Relations: An Unfinished Journey*, Cambridge 2002, s. 6.

²⁹ Coker twierdził na łamach konserwatywnego brytyjskiego magazynu, że *feministki stworzyły wizję społeczeństwa, w którym kondycja ludzka została zredukowana do męskiego popędu seksualnego i utajonej agresji państwa zdominowanego przez mężczyzn*. C. Coker, *Women and International Relations*, „Salisbury Review” 1990, vol. 8, nr 4, s. 27.

³⁰ C. Coker, *Post-Modernity and the End of the Cold War: Has War Been Disinvented?*, „Review of International Studies” 1992, vol. 18, nr 3, s. 198.

liberalizmu w starciu idei, zwracał uwagę, że choć pisano już o końcu sztuki, historii, nauki i natury, to nie o końcu wojny³¹ (taka książka powstała dopiero w 2012 r.³²). Zwracał uwagę na zgubne konsekwencje, do jakich mógłby doprowadzić zmierzch *liberalnych zasad* w dobie ponowoczesności. Liberalizm uznawał za stanowisko roztropne i racjonalne, twierdził też, że *historia dowodzi, że liberalne państwa rzadko prowadzą ze sobą wojny. W ogóle niechętnie prowadzą wojny*³³. Liberalizm zmagał się jednak z wieloma problemami. Wprawdzie w starciu z nim stanowiska *nieoliberalne* poniosły porażkę, zwycięstwo odnieść może jednak współczesność, wypływająca z liberalizmu wartości, które przez wieki budowały jego triumf. U progu XXI w. namawiał do przyjęcia *tragicznej wizji stosunków międzynarodowych*, według której *próba zbudowania porządku często skutkuje większym nieporządkiem*. Wskazywał w ten sposób na ograniczenia uniwersalistycznego podejścia do demokracji czy suwerennych praw państw. Poszukując remedium na ten proces Coker sięgnął do klasyki – słynnej tragedii Sofoklesa, w której obie strony fundamentalnego sporu, Kreon i Antygona, miały swoje racje. Przekonanie o nierozstrzygalności fundamentalnych sporów moralnych powinno jego zdaniem skłaniać do roztropności³⁴. Coker widział szansę na renesans intelektualny liberalizmu właśnie poprzez jego *traigizację*. Mogłaby ona przyczynić się do zmniejszenia skłonności do prowadzenia wojen.

Coker ciągle poszukuje nowych ujęć badania wojny. Jedną z ciekawszych prób było rozpatrywanie jej jako mema, czyli zaproponowanej przez Richarda Dawkinsa w książce *Samolubny gen* jednostkę ewolucji kulturowej, która reprodukuje się poprzez idee i skutecznie konkuruje z innymi memami. Nie był wprawdzie przekonany, co do tego, czy pomysł Dawkinsa zostanie powszechnie zaakceptowany, jego wartość upatrywał jednak w tym, że oferował on nową perspektywę³⁵.

W wydanej w 2014 r. książce *Can War be Eliminated?* Coker podsumował swoje dotychczasowe przemyślenia na temat stałości i zmienności wojny. Odpowiedź na postawione w jej tytule pytanie była wyraźnie przecząca³⁶. Oczywiście wojna nie zawsze jest pożądana, a czasami można jej uniknąć, jednakże bardzo szybko z narzędzia polityki może stać się ona siłą nad polityką dominującą³⁷. Wojna odgrywała i będzie odgrywać *centralną rolę w historii ludzkości, ponieważ jest zakorzeniona w naszej ewolucji... i tak pozostanie w najbliższym czasie*³⁸. Ponieważ wojna jest tak

³¹ C. Coker, *Post-Modern War*, „The RUSI Journal” 1998, vol. 143, nr 3, s. 7.

³² Zob. J. Horgan, *The End of War*, San Francisco 2012.

³³ C. Coker, *War and the Illiberal Conscience...*, s. XV, 93, 207.

³⁴ Tamże, s. 205-207.

³⁵ C. Coker, *War, Memes and Memplexes...*, s. 911; C. Coker, *The Future of War. The Re-Enchantment of War in the Twenty-First Century*, Oxford 2004, s. 49.

³⁶ Por. R. L. Holmes, *Pacifism. A Philosophy of Nonviolence*, London-New York 2017, s. 3.

³⁷ C. Coker, *A Low, Dishonest Decade*, „The RUSI Journal” 2011, vol. 156, nr 4.

³⁸ C. Coker, *Can War be Eliminated?*, Cambridge 2014, s. 108.

silnie powiązana z człowieczeństwem, musiałyby dojść do rewolucyjnych, bliżej nieokreślonych zmian w jego istocie, aby możliwe stało się jej wyeliminowanie. Coker wyraźnie w to powątpiewał, stwierdzając, że jest ona *fenomenem, który ulega ewolucji*. Pokój nie zapanuje tak długo, jak długo nie wyczerpie ona *swoich możliwości ewolucyjnych*³⁹. Zwolenników stanowiska przeciwnego zachęcał do znalezienia *lepszyc argumentów*⁴⁰.

W jego pracach dominują pesymizm i właściwe dla realistów przekonanie o niezmienności natury stosunków międzynarodowych. Coker odrzuca kantowskie, heglowskie czy marksistowskie nadzieje na nadejście końca wojen. Przyjąwszy założenie, że wojna jest stałym elementem ludzkiej egzystencji, Coker zauważa jej ewolucję⁴¹ – *wojna zmienia się wraz z nami*⁴², wraz ze zmianami świata⁴³. Wojny współczesnej, nazywanej przez niego *ponowoczesną*⁴⁴, *postludzką*⁴⁵, *wojną kodów*⁴⁶ czy *wojną geeków*⁴⁷, nie należy sprowadzać do zmian technologicznych, w których przodują Stany Zjednoczone. Wojna to zjawisko kulturowe i dlatego rozwój technologii wojskowych jest zaledwie elementem szerszego procesu – *wojna ponowoczesna oznacza transformację tego, co Clausewitz nazwał „prawdziwą naturą wojny”*⁴⁸. Od blisko trzech dekad Coker rozważa tą transformację, wiele miejsca poświęcając wynikającym z niej problemom moralnym.

2. Koniec etosu wojownika i jego konsekwencje

W poszukiwaniu odpowiedzi na pytania o to, kim jest współczesny żołnierz i czym charakteryzuje się współczesny konflikt zbrojny, Coker odwoływał się do klasycznych myślicieli, dla których bycie *wojownikiem* było fundamentalną wartością⁴⁹. Powołanie *wojownika* jest bliskie powołaniu religijnemu, stąd oczekiwanie, że *wojownicy* będą ludźmi prawymi, przestrzegającymi reguł⁵⁰. To właśnie ukształtowany kulturowo na Zachodzie etos *wojownika* odpowiada za etyczny wymiar

³⁹ C. Coker, *War...*, s. 183.

⁴⁰ C. Coker, *Can War be Eliminated?...*, s. XIV.

⁴¹ C. Coker, *War, Memes and Memplexes...*, s. 904.

⁴² C. Coker, *The Hobbesian Moment: Terror, the State and the Vision of Philip Bobbitt*, „Syracuse Journal of International Law & Commerce” 2009, vol. 37, nr 1, s. 39; C. Coker, *Conclusion*, [w:] *The Character of War in the 21st Century*, red. C. Holmqvist-Jonsäter, C. Coker, London-New York 2010, s. 133; C. Coker, *Barbarous Philosophers...*, s. 11.

⁴³ C. Coker, *Men at War...*, s. 9.

⁴⁴ Zob. np. C. Coker, *Post-Modern War...*

⁴⁵ Zob. np. C. Coker, *The Future of War...*, s. 80-109.

⁴⁶ Zob. np. C. Coker, *The Improbable War...*, s. 145.

⁴⁷ Zob. np. C. Coker, *Warrior Geeks...*

⁴⁸ C. Coker, *Post-Modern War...*, s. 7.

⁴⁹ C. Coker, *Waging War Without Warriors?...*, s. 33-34.

⁵⁰ C. Coker, *Men at War...*, s. 16.

wojny. Jednym z lejtmotywów prac Cokera jest zagadnienie jego końca, do którego prowadzą zmiany kulturowe i technologiczne oraz instrumentalizacja wojny.

Sednem *etosu* jest właściwy dla *wojownika altruizm*. Wojownicy, wbrew logice selekcji naturalnej, czyli wrodzonym odruchom, nie wzdrygają się przed perspektywą przedwczesnej śmierci, ponieważ wierzą, że *dobra śmierć czyni życie znaczącym*⁵¹. Kamieniem węgielnym *etosu wojownika* jest jego specyficzna relacja ze społeczeństwem (wspólnotą). Służenie wspólnocie politycznej tworzy szczególną więź pomiędzy nią a *wojownikami*. *Wojownicy* dobrowolnie uznają wyższość interesu wspólnoty, zaś szacunek, którym są nagradzani za to wyrzeczenie, przeradza się w ich szacunek do samych siebie. A zatem wszystkie zjawiska, które sprzyjają rozdzieleniu społeczeństwa i służących mu *wojowników*, wpływają negatywnie na *etos* tych ostatnich. Rozdzieleniu sprzyjają współczesne zmiany kulturowe. Społeczeństwa nie są skłonne heroizować żołnierzy, jak miało to miejsce z *wojownikami*, ponieważ nie rozumieją i nie podzielają ich skłonności do ryzyka, uznają zresztą, że ich wyrzeczenie nie jest świadomym aktem zrodzonym z wartości, tylko produktem okoliczności. Bardziej upamiętniają poległych, niż chwalą uczestniczących w walce⁵².

W wielkim stopniu na alienację żołnierzy wpływają zmiany technologiczne, przez które *wojna traci swój egzystencjalny urok*, a profesja *wojownika* zostaje *odczarowana*⁵³. Racjonalizacja wojny sprawiła, że zadaniem uczestniczących w konflikcie jest osiągnięcie konkretnych, wykalkulowanych celów. Sprzyja temu coraz szerszy zakres wykorzystania komputerów na polu bitwy. Efektem tej instrumentalizacji może stać się zamiana *warriors* w komputerowych *warior-technicians*, pozbawionych *mieszanki strachu, odwagi i wytrzymałości, będących wyznacznikami jednostki*. Komputerowa standaryzacja wojny odindywidualizuje jednostkę, a także uniemożliwia różnicowanie podejścia do konfliktu: znaczenie traci chociażby kod kulturowy⁵⁴.

Przekonanie o końcu *etosu wojownika* prowadzi Cokera do bardzo pesymistycznych wniosków. Bez *etosu wojownika* nie da się uczynić wojny *mniej nieludzka*. Być może w wojnie nie ma wiele *chwały*, ale jest *szlachetność*, której uosobieniem jest zarówno *idealizowany*, jak i *prawdziwy wojownik*. Konieczność mierzenia się wojsk państw Zachodu z nieregularnym przeciwnikiem uwypukla jeszcze znaczenie *etosu*. Jeśli Zachód odsunie się od swoich wartości i przyjmie właściwy dla terrorysty-samobójcy sposób patrzenia na wojnę, będzie to oznaczało zwycięstwo tego ostatniego⁵⁵. Cywilizacja zachodnia jest jednak w kryzysie i trudno spodziewać się po niej etycznej autorefleksji. Już w 1996 r. Coker zwracał uwagę, że większość problemów zachodniego świata pochodzi od wewnątrz⁵⁶. Dwie dekady później nie

⁵¹ C. Coker, *War, Memes and Memplexes...*, s. 903; C. Coker, *Future War*, Cambridge 2015, s. IX.

⁵² C. Coker, *The Future of War...*, s. 77, 96, 123; C. Coker, *The Warrior Ethos...*, s. 4-5, 15, 43, 92-93.

⁵³ C. Coker, *The Future of War...*, s. 46-47.

⁵⁴ C. Coker, *Waging War Without Warriors?...*, s. 174.

⁵⁵ C. Coker, *The Warrior Ethos...*, s. 146-147.

⁵⁶ C. Coker, *What's Left of the West?*, „The Spectator” z 6 IX 1996 r.

miął wątpliwości, że wielkimi krokami nadchodzi *świat pozachodni*⁵⁷. Praktyka działania Stanów Zjednoczonych po 1989 r. wskazuje, że udział tego państwa w konfliktach zbrojnych niekoniecznie wynika z deklarowanego przywiązania do wartości humanitaryzmu⁵⁸.

3. Humanizacja i dehumanizacja konfliktów zbrojnych

Doświadczenia obu wojen światowych XX w. zaowocowały powstaniem trendu intelektualnego, który można nazwać próbą humanizacji współczesności, a w ślad za tym także próbą *humanizacji wojny*. Pierwszym przykładem procesu była wojna w Kosowie, toczona *w obronie praw człowieka*. W 2001 r. Coker pisał, że jeśli nawet okaże się ona ostatnim konfliktem tego typu, to trend zostanie utrzymany. Nawet jeśli Zachód nie będzie już toczył *humanitarnych wojen*, to będzie *starał się być ludzki w stosunku do innych*. Nie zmieni tego również fakt, że reszta świata zachowuje się odwrotnie⁵⁹. To właśnie trend humanizacyjny i towarzyszący mu rozwój nowoczesnych technologii mają przyczynić się do *uczłowieczenia wojny* prowadzonej przez państwa Zachodu. W ponowoczesnej rzeczywistości ludzie przykładają większą wagę do życia jednostki: zarówno „swojej”, jak i przeciwnika – stąd tak wielki sprzeciw opinii publicznej wobec strat w ludności cywilnej⁶⁰. W późniejszych latach, po doświadczeniach wojen asymetrycznych pierwszej dekady XXI w., Coker dostrzegał w owym procesie coraz więcej interesujących i niebezpiecznych paradoksów.

Coker przyjął przewrotne założenie, że wojna, pomimo związanych z nią tragedii i okrucieństw, jest zjawiskiem, które uwypukla człowieczeństwo, wydobywając na światło dzienne nie tylko najgorsze, ale i najlepsze ludzkie cechy, takie jak odwaga, skłonność do poświęceń i altruizm. Zachód zrobił wiele, aby uczynić wojnę bardziej *ludzką*. *Niezwykły* wynalazek, jakim jest etyka, znalazł swój wyraz w międzynarodowym prawie humanitarnym a rozwój technologii wojskowych stwarza dalsze możliwości ograniczania wojennych okrucieństw. W *wojnie ponowoczesnej* nie chodzi już jedynie o stosowanie broni precyzyjnego rażenia, które mogą ograniczyć liczbę ofiar śmiertelnych, ale o broń nieśmiertelności, np. soniczną. O to, aby *zneutralizować*, a nie *zabić*⁶¹. Coker zauważył, że związana z indywidualizmem humanizacja dotyczy nie tylko wojny, ale także innych obszarów aktywności ludzkiej, np. medycyny⁶². Opisując konsekwencje zmian w prowadzeniu wojny zwrócił również

⁵⁷ Christopher Coker: *Was Huntington right after all?*, Schools of Political Studies, 23 V 2016, [online] www.youtube.com/watch?v=YKGloontqaU, 31 XII 2016.

⁵⁸ Zob. C. Coker, *The United States and the Ethics of Post-Modern War*, [w] *Ethics and Foreign Policy*, red. K. E. Smith, M. Light, Cambridge 2003.

⁵⁹ C. Coker, *Humane Warfare. The New Ethics of Postmodern War*, London 2001, s. 22-23.

⁶⁰ Tamże, s. 17-23, 74, 127, 146, 151.

⁶¹ C. Coker, *Post-Modern War...*, s. 14.

⁶² C. Coker, *On Humanising War*, „Totalitarian Movements & Political Religions” 2000, vol. 1, nr 2, s. 79-81, 83.

uwagę, że do humanizacji wojny może przyczynić się zwiększenie znaczenia opinii publicznej, wymuszającej ograniczanie straty własnych i drugiej strony, przede wszystkim ludności cywilnej⁶³. Zmiany te mogą przyczynić się do ukształtowania nowego rodzaju żołnierza; nie takiego, który „zmiękł”, ale takiego, który stał się bardziej ludzkim⁶⁴. Nie oznacza to oczywiście, że proces ten ma powszechny charakter. Po pierwsze, dotyczy on przede wszystkim państw Zachodu. Nie ulega wątpliwości, że pilot drona i bojownik ISIS żyją już w różnych światach⁶⁵. Coker zastanawiał się wręcz, czy nie staną się przedstawicielami różnych gatunków⁶⁶. Po drugie, ma również ciemniejsze oblicze. Dążenie do ograniczenia udziału żołnierzy we współczesnych działaniach wojennych ogranicza wpływ społeczeństwa na to, jak prowadzona jest wojna. Jak pisał Coker, bez udziału ludzi wojna straci jakąkolwiek szansę na bycie „ludzką”⁶⁷. Zdanie to opisuje kwintesencję jego rozumowania – obawę przed dehumanizacją wojny.

Przez dehumanizację wojny można rozumieć trzy zjawiska: coraz mniejszy fizyczny udział człowieka w działaniach wojennych, zmianę w podejściu do uczestników działań wojennych oraz kulturowe konsekwencje obu procesów. Miejsce dla jednostki ludzkiej na polu walki kurczy się⁶⁸. Symbolem nowej epoki są z pewnością coraz popularniejsze bezzałogowe aparaty powietrzne, lądowe i (pod)wodne, nazywane popularnie dronami (choć ta potoczna nazwa odnosi się do aparatów powietrznych). Same w sobie nie są one powodem zmiany w prowadzeniu wojny, a jedynie jej najgłośniejszym w debacie publicznej przejawem. Dzięki ich coraz powszechniejszemu stosowaniu udział w konflikcie zbrojnym zaczyna przypominać pracę *from nine to five*, w której żołnierz zostaje zastąpiony przez znajdujących się tysiące kilometrów od pola bitwy operatorów⁶⁹, nazywanych przez Siły Zbrojne USA *cubicle warriors*. Coker zwracał uwagę, że nie tylko dla pilotów bezzałogowców komputerowy ekran staje się coraz powszechniejszym narzędziem pracy w wojsku. To on jest „bronią” dla coraz istotniejszych dla wojny analityków i hakerów, nazywanych *cyberwojownikami*⁷⁰. Pytanie brzmi, czy mają oni szansę stać się klasycznymi wojownikami i doświadczyć ich *etosu*. Dotyczy ono też zwykłych żołnierzy.

Fizyczna nieobecność na polu walki, wynikający z niej brak zagrożenia życia, odseparowanie od celu i jego odrealnienie sprawiają, że w przypadku operatorów dronów dochodzi do zacierania się granicy pomiędzy światem rzeczywistym a wir-

⁶³ C. Coker, *Book Review: Hickey, J. E. (2012). Precision-guided Munitions and Human Suffering in War. Farnham: Ashgate, 266 pp., \$109.95, £65.* „Diplomacy & Statecraft” 2014, vol. 25, s. 403.

⁶⁴ C. Coker, *Humanising Warfare, or Why Van Creveld May Be Missing the 'Big Picture'*, „Millennium: Journal of International Studies” 2000, vol. 29, nr 2, s. 459.

⁶⁵ C. Coker, *Future War...*, s. 78.

⁶⁶ C. Coker, *The Warrior on the Edge of Tomorrow...*, s. 199.

⁶⁷ C. Coker, *Humanising Warfare...*, s. 460.

⁶⁸ C. Coker, *The Warrior on the Edge of Tomorrow...*, s. 183.

⁶⁹ C. Coker, *Ethics and War in the 21st Century*, London 2008, s. 148.

⁷⁰ C. Coker, *Men at War...*, s. 22.

tualnym. Problem nie tkwi więc w fizycznym dystansie, który jest też udziałem snajperów czy pilotów samolotów, ale o zjawisko *dysocjacji*. Jest on tym poważniejszy, że wśród amerykańskich operatorów dominują ludzie w wieku 19-21 lat, dobrze zaznajomieni ze światem elektronicznej rozrywki⁷¹. Używanie dronów jest też wyzwaniem od strony psychicznej i psychologicznej – ich piloci cierpią na właściwą dla „klasycznych” żołnierzy traumę⁷². A zatem możliwe dzięki bezzałogowcom „odczłowieczenie” humanizuje wojnę jedynie pozornie i tylko dla tej strony konfliktu, która dysponuje nowoczesnym sprzętem wojskowym. Można jednak spodziewać się, że w przyszłości drony będą wykorzystane na wielką skalę przez terrorystów⁷³. Będzie przy tym rosło znaczenie miast jako pól walki. Urbanizacja konfliktów zbrojnych sprawi, że odróżnienie żołnierzy od cywilów będzie utrudnione⁷⁴. Uzupełnieniem technologii wprowadzającej dystans pomiędzy żołnierzem zachodniego państwa a jego przeciwnikiem⁷⁵ jest specyficzny, pozbawiony emocji w stosunku do drugiej strony język. Na Zachodzie używa się *siły militarnej*, a nie *prowadzi wojnę*⁷⁶. Powracających z misji żołnierzy nie pyta się o to, czy kogoś zabili, tylko o to, czy oddawali strzały⁷⁷.

Także jednostki, które pozostają na polu walki, są „dehumanizowane”, np. poprzez rozwijaną od czasów wojny w Wietnamie technologię farmakologiczną, która ma ograniczać odruchy, uczucia i inne słabości żołnierzy: strach, stres czy zmęczenie. Coker proponował namysł nad tym, do czego mogą doprowadzić próby ograniczenia lub usunięcia strachu⁷⁸ z pola bitwy. Czy „odsunięcie” żołnierzy od podejmowanych przez nich akcji za pomocą nowoczesnej technologii nie uczyni ich kontaktu z rzeczywistością *coraz bardziej nierzeczywistym*?⁷⁹ Coker był wyraźnie sceptyczny co do tego kierunku ewolucji wojny, obawiając się, że wpisanie żołnierza w świat cybernetyki, farmakologii i neurobiologii ograniczy jego szanse na rozwój⁸⁰. Zniekształcenie i „ulepszenie” człowieka, do którego prowadzi rewolucja biotechnologiczna, to poważny problem. W jaki sposób na polu walki przetrwa człowieczeństwo bez *sakralizacja* ludzkiego ciała, bez odczuwania fizycznego bólu i dążenia do jego uniknięcia?⁸¹

⁷¹ C. Coker, M. Roscini, D. Haynes, *Drones: The Future of War? Transcript*, Chatham House, London 2013, s. 3-4; C. Coker, *The Future of War...*, s. VII-VIII.

⁷² C. Coker, *Future War...*, s. 120.

⁷³ C. Coker, *Future War...*, s. 108.

⁷⁴ C. Coker, *Metrowar – the Shape of Future Wars*, [w:] *The Character of War in the 21st Century...*

⁷⁵ C. Coker, *The Warrior Ethos...*, s. 29.

⁷⁶ C. Coker, *Waging War Without Warriors?...*, s. 62-63.

⁷⁷ C. Coker, *The Warrior Ethos...*, s. 10.

⁷⁸ Tamże, s. 129.

⁷⁹ C. Coker, *Ethics and War...*, s. 151.

⁸⁰ C. Coker, *Warrior Geeks...*, s. 292.

⁸¹ C. Coker, *The Future of War...*, s. 137; C. Coker, *Barbarous Philosophers...*, s. 14.

Dehumanizacja wojny może doprowadzić także do przeniesienia ludzkiej odpowiedzialności, nazywanej przez Cokera *brzemieniem wolności*⁸², na maszyny. Nawet jeśli powiodą się prace nad stworzeniem ich *sztucznego sumienia* (w USA trwają już od kilku lat), będą one działać w oderwaniu od zewnętrznego świata. Zaprogramowane, aby wykonać konkretne zadanie, doprowadzą do oderwania ich twórców od prawdziwego pola walki. Konsekwencją owej alienacji będzie *moralne rozbrojenie*⁸³. Jeśli maszyny zastąpią człowieka na polu walki i jeśli wojna zupełnie utraci rytualny, „wojowniczy” aspekt, a wraz z nim w zapomnienie odejdą wartości *wojownika*, humanitarny aspekt konfliktów zbrojnych zostanie unieważniony⁸⁴. Przekonanie to stało się dla Cokera asumptem do podjęcia rozważań futurologicznych. Doprowadziły go one do jeszcze bardziej pesymistycznych obserwacji.

4. Przyszłość konfliktów zbrojnych – wojna postludzka

Już w 2000 r. Coker pisał, że niepowodzenie w uczynieniu wojny „bardziej ludzką” może sprawić, że Zachód zdecyduje się na alternatywną drogę, czyli *wojnę postludzką* w której jednostka ludzka zostanie zastąpiona przez inteligentne, obdarzone *sztucznym sumieniem* maszyny⁸⁵. W erę postludzką wkroczymy wtedy, kiedy niemożliwym stanie się odrębne traktowanie człowieka i maszyny, połączonych w stanie cyborgicznym⁸⁶. W 2015 r. stwierdził, że przyszłość dogania ludzkość w zaskakującym tempie⁸⁷. Skomplikowana relacja pomiędzy człowiekiem a maszyną oraz rosnące rola i samodzielność tej ostatniej będą kluczowymi aspektami wojny przyszłości. Rzeczywistość znana dotąd z popkultury, m.in. z przywoływanych przez niego gier komputerowych, filmów i seriali (m.in. uniwersów *Star Treka*, *Archiwum „X”* i *Terminatora* oraz filmu *Her*⁸⁸), staje się faktem.

Współczesny *cyfrowy świat*, w którym uzupełnieniem „zwykłej” tożsamości człowieka jest jej *cyfrowa wersja*, a przeciętny obywatel któregoś z państw Zachodu nie wyobraża sobie dnia bez wsparcia ze strony wszechogarniającej technologii, oferuje przedsmak przyszłości. Cokera interesuje jednak nie tyle sama rewolucja technologiczna, co jej wpływ na postrzeganie świata przez człowieka oraz na jego pozycję w świecie przyszłości⁸⁹.

W prowadzeniu wojny dojdzie jego zdaniem do głębokich zmian. Fizyczny udział człowieka na polu walk będzie minimalny, a jednostki, które na nim pozo-

⁸² C. Coker, *Ethics and War...*, s. 151.

⁸³ Tamże, s. 149-152.

⁸⁴ C. Coker, *The Future of War...*, s. 142.

⁸⁵ C. Coker, *On Humanising War...*, s. 91.

⁸⁶ C. Coker, *The Future of War...*, s. XIII, 84, 97.

⁸⁷ C. Coker, *Future War...*, s. 2.

⁸⁸ Tamże, s. 9-10.

⁸⁹ C. Coker, *The Warrior on the Edge of Tomorrow...*, s. 185-190.

staną, otrzymując futurystyczne wsparcie. Od egzozskieleatów wspomaganých czy tzw. płynnych pancerzy, przez technologię SixthSense i amunicję precyzyjnego rażenia, aż po rozwiązania przywodzące na myśl fantastykę naukową: inżynierię genetyczną, roboty zdolne do podejmowania decyzji bez udziału człowieka (*Tactical Autonomous Combatant*, TAC) i narzędzia służące do wnikięcia w umysł przeciwnika⁹⁰. Arena zmagają wojennych stale się poszerza: do lądu i wody dołączyło powietrze, a później cyberprzestrzeń. W przyszłości może stać się nim również przestrzeń komiczna lub świat astralny, jeśli ziszczą się marzenia o psychokinezie – niegdyś badania w tym zakresie prowadzili Sowietci, dziś robią to Chińczycy⁹¹.

Etos wojownika przetrwa w elitarnych oddziałach specjalnych⁹², ale pole walki zdominują zawansowane technologie. Konsekwencje tego procesu będą druzgocące. *Technologia nie może odwołać się do historii czy metafizyki – jest moralnie ślepa*⁹³. *Etos wojownika* zostanie więc zastąpiony przez mechaniczną przewidywalność⁹⁴. W ten sposób Zachód „rozwiąże” wreszcie problem tych, którzy *zbyt koją wojnę*⁹⁵. Jeśli jednak za sprawiedliwą można uznać jedynie wojnę, prowadzoną w *humanitarny* sposób⁹⁶, to trudno wyobrazić sobie, aby mogła taką być bez fizycznego udziału ludzi. Dowództwo Sił Połączonych USA przewiduje, że pierwsze TAC's trafią na pole walki w okolicach 2040 r.⁹⁷ W 2002 r. Coker prognozował, że *era post-ludzka* nastąpi w drugiej połowie XXI w. Symbiotyczny charakter człowieka i maszyny ma się wówczas zmienić w dominację tej drugiej⁹⁸.

Coker nie mógł uniknąć klasycznego dla literatury fantastycznonaukowej i futurologicznej pytania: czy maszyny przejmą władzę nad światem? Rozważając trzy prawa robotów Isaaca Asimova zastanawiał się, do czego może doprowadzić chęć wykorzystania robotów na polu walki, przy jednoczesnym przestrzeganiu pierwszego z praw, mówiącego o tym, że robot nie może skrzywdzić człowieka. Skoro tak, to być może pojawi się pokusa, aby wrogów Zachodu potraktować jako *podludzi, quasi-ludzi i nie-do-końca-ludzi*⁹⁹. W 2016 r. stwierdził, że cyborg to ewo-

⁹⁰ C. Coker, *The Warrior on the Edge of Tomorrow...*, s. 185-190; C. Coker, *The Future of War...*, s. 76-77.

⁹¹ Panel discussion *War and Peace...*

⁹² C. Coker, *The Warrior Ethos...*, s. 142.

⁹³ C. Coker, *On Humanising War...*, s. 89.

⁹⁴ O. Schmitt, C. Coker, *Christopher Coker on the warrior ethos, robots and the future of warfare*, War Studies Publications, 7 XI 2012, [online] <https://warstudiespublications.wordpress.com/2012/11/07/christopher-coker-on-the-warrior-ethos-robots-and-the-future-of-warfare>, 31 XII 2016.

⁹⁵ C. Coker, *The Warrior Ethos...*, s. 45.

⁹⁶ C. Coker, *Future War...*, s. 78.

⁹⁷ C. Coker, *Ethics and War...*, s. 148-149.

⁹⁸ C. Coker, *Waging War Without Warriors?...*, s. 157, 172.

⁹⁹ C. Coker, *The Future of War...*, s. 133-138.

lucyjny ślepy zaułek i należy raczej koncentrować się na wyzwaniu, jakim dla człowieka staną się inteligentne maszyny¹⁰⁰.

Podsumowanie

Prowadząc intelektualną wędrówkę przez dorobek filozoficzny starożytnej Grecji, prace Thomasa Hobbesa, Fryderyka Nietzschego, Georga Wilhelma Friedricha Hegla, Carla von Clausewitza czy Aldousa Huxleya, przez prace teoretyków wojskowości oraz setki odniesień kulturowych i popkulturowych, aż po politykę zagraniczną i bezpieczeństwa współczesnych Stanów Zjednoczonych, Coker formułuje w swych pracach uniwersalną przestrożę dotyczącą zarówno praktycznych, jak i moralnych niebezpieczeństw wojny XXI w. Jest to próba oryginalna, chwilami fascynująca, sytuująca Cokera w gronie najciekawszych autorów rozważających zagadnienie ewolucji wojny, obok Colina S. Gray'a¹⁰¹, Martina van Crevelda¹⁰² czy Petera Warrena Singera¹⁰³. „Szerokość” jego refleksji jest imponująca, wykracza też poza naukową „sprawozdawczość”. Jego prace mają również charakter popularyzatorski – Coker w wielu publikacjach przekonująco udowadniał, że obserwacje „kłasyków” pozostają aktualne i zasługują na uwagę¹⁰⁴.

Refleksja Cokera nad stosunkami międzynarodowymi jest daleka od amerykańskiej tradycji *IR theory*. Brytyjski naukowiec jest raczej historykiem idei, rozważającym rzeczywistość społeczną nie podług uniwersalnych praw, tylko filozoficznych schematów interpretacyjnych. Jego pracom nie sposób odmówić wizjonerstwa i błyskotliwości. Polskiego akademika dziwić może podejście brytyjskiego badacza, który nie zaprzęta sobie zanadto głowy metodologią i obiektywizmem. Język jego prac bardziej przypomina ten stosowany w pracach popularnonaukowych niż w rozprawach naukowych – nawet biorąc pod uwagę fakt, że język anglosaskiej nauki jest zdecydowanie „luźniejszy” od języka naukowego stosowanego w Polsce. Dla jednych będzie to zaleta, innych mogą razić wszechobecne kolokwializmy. Purysta mógłby uznać, że potoczny język Cokera zbyt często zmienia się w język potoczny. W jego pracach wiele jest również publicystycznej niestaranności. Być może najważniejszym pojęciem opisującym jego publikacje jest „eseistyka”.

Ceną, którą Coker płaci za wizjonerstwo swoich prac, jest ich widoczna czasem ogólnikowość i chaotyczność wywodu. Brendan Simms nazwał jedną z nich *stru-*

¹⁰⁰ C. Coker, *The Warrior on the Edge of Tomorrow...*, s. 198.

¹⁰¹ Zob. C. S. Gray, *Another Bloody Century: Future Warfare*, London 2005.

¹⁰² Zob. M. van Creveld, *The Transformation of War*, New York 1991.

¹⁰³ Zob. P. W. Singer, *Wired for War. The Robotics Revolution and Conflict in the 21st Century*, New York 2009.

¹⁰⁴ Zob. np. C. Coker, *What would Sun Tzu say about the war on terrorism?*, „The RUSI Journal” 2003, vol. 148, nr 1; C. Coker, *Discussing War with Plato (429-347 BCE)*, [w:] *The Return of the Theorists. Dialogues with Great Thinkers in International Relations*, red. R. N. Lebow, P. Schouten, H. Suganami, New York 2016; C. Coker, *Rebooting Clausewitz...*

*mieniem świadomości*¹⁰⁵. Mnogość nawiązań do literatury przedmiotu, klasyków i popkultury, sprawia, że jego prace są tyleż interesujące, co momentami frustrujące. Przyczynia się do tego również widoczna w jego pracach powtarzalność – Coker jest autorem bardzo płodnym. Jego prace, zwłaszcza te dotyczące problematyki futurologicznej, budzą kontrowersje i bywają traktowane z dystansem. Ironiczną, choć *summa summarum* wcale nie negatywną, recenzję jego książki przygotowaną przez Andrew J. Bacevicha wieńczyła prośba do barmana: *Poproszę jeszcze jedną kolejkę. Tym razem podwójną*¹⁰⁶. Ten sam autor stwierdził, że wnioski Cokera za *przekonujące* uzna raczej *niewielu czytelników*¹⁰⁷.

Przestroga, jaką formułuje Coker, wskazując, że wyeliminowanie z pola walki człowieka i jego cech może doprowadzić do upadku idei humanitaryzmu w konflikcie zbrojnym, jest głęboko pesymistyczna, ale raczej nie katastroficzna, choć i takie wątki pojawiają się w jego pracach. Pisał np., że *wojna stała się siłą tak niszczycielską, że być może nie ma innych perspektyw, jak tylko postapokaliptyczny wieczny pokój*. Szybko dodawał jednak: *Moje własne wnioski płynące z 30 lat badań wskazują, że wojna pełni tę samą funkcję, jaką zawsze pełniła*¹⁰⁸. W opublikowanym w maju 2016 r. artykule przychylił się do zdania dziennikarza Bryana Appleyarda, że ludzka *wiara w maszyny* jest zagrożeniem dla człowieczeństwa. Możemy wreszcie stać się *tak głupi, że nawet najgłupszy komputer będzie od nas bardziej inteligentny*¹⁰⁹. Czy rację miał więc Clausewitz, przekonując, że pomimo *ewolucyjnego charakteru wojny* i tego, że okresowo zmienia się jej *wygląd*, jej *natura* jest *uniwersalna* i *wieczna*?¹¹⁰

W zasługujących na uwagę polskiego czytelnika pracach Cokera niewątpliwie więcej jest pytań niż odpowiedzi. W jego fenomenologicznym ujęciu wojny jest jeszcze wiele miejsca na dalsze rozważania, np. dotyczące konsekwencji robotyzacji wojny. Jednakże nawet chwalona przez niego fenomenologia Clausewitza nie była *kompletna* – zresztą kompletne fenomenologie nie istnieją. *Najwyżej pomagają nam one uchwycić część złożoności badanego zjawiska*, może nawet *część fundamentalną*, ale zawsze tylko *część*¹¹¹. Dzięki prowadzonym przez Cokera badaniom nad zmiennością i kierunkami ewolucji wojny jest ona zjawiskiem nieco mniej tajemniczym – przynajmniej w tej części.

¹⁰⁵ B. Simms, *Morally Vanquished Victors. War and the Illiberal Conscience*, „Times Higher Education Supplement”, nr 1352 z 2 X 1998, s. 28.

¹⁰⁶ A. J. Bacevich, *Christopher Coker. Waging War without Warriors? Military Conflict. Boulder and London: Lynne Rienner, \$19.95 (us), paper*, „The International History Review” 2003, vol. 25, nr 2, s. 498.

¹⁰⁷ A. J. Bacevich, *Christopher Coker...*, s. 497.

¹⁰⁸ C. Coker, *Future War...*, s. 207.

¹⁰⁹ C. Coker, *The Warrior on the Edge of Tomorrow...*, s. 198.

¹¹⁰ C. Coker, *Barbarous Philosophers...*, s. 11.

¹¹¹ C. Coker, *Rebooting Clausewitz...*, s. 157.

Bibliografia

I. Publikacje książkowe

Literatura źródłowa

Monografie i opracowania

- Barysch K., Coker C., Jesień L., *EU-Russia Relations: Time for a realistic turnaround*, Centre for European Studies, Brussels 2011.
- Coker C., *A Farewell to Arms Control. The Irrelevance of CFE*, London 1991.
- Coker C., *Barbarous Philosophers. Reflections on the Nature of War from Heraclitus to Heisenberg*, New York 2010.
- Coker C., *War and the Illiberal Conscience*, Boulder 1998.
- Coker C., *Can War be Eliminated?*, Cambridge 2014.
- Coker C., *Ethics and War in the 21st Century*, London 2008.
- Coker C., *Future War*, Cambridge 2015.
- Coker C., *Humane Warfare. The New Ethics of Postmodern War*, London 2001.
- Coker C., *Men at War. What Fiction Tells Us About Conflict, from The Iliad to Catch-22*, Oxford 2014.
- Coker C., *NATO, The Warsaw Pact and Africa*, London 1985.
- Coker C., *Rebooting Clausewitz. On War in the 21st Century*, London 2017.
- Coker C., *The Future of the Atlantic Alliance*, London 1984.
- Coker C., *The Future of War. The Re-Enchantment of War in the Twenty-First Century*, Oxford 2004.
- Coker C., *The Improbable War. China, The United States and the Logic of Great Power Conflict*, Oxford 2015.
- Coker C., *The Warrior Ethos. Military culture and the war on terror*, London-New York 2007.
- Coker C., *Twilight of the West*, Boulder 1998.
- Coker C., *US Military Power in the 1980s*, London 1983.
- Coker C., *Waging War Without Warriors? The Changing Culture of Military Conflict*, London 2002.
- Coker C., *Warrior Geeks. How 21st Century Technology is Changing the Way We Fight and Think About War*, New York 2013.

Rozdziały w pracach zbiorowych

- Coker C., *Conclusion*, [w:] *The Character of War in the 21st Century*, red. C. Holmqvist-Jonsäter, C. Coker, London-New York 2010.
- Coker C., *Discussing War with Plato (429-347 BCE)*, [w:] *The Return of the Theorists. Dialogues with Great Thinkers in International Relations*, red. R. N. Lebow, P. Schouten, H. Suganami, New York 2016.
- Coker C., *Europe, Russia and the World of Magical Realism*, [w:] *Ukraine and Beyond. Russia's Strategic Security Challenge to Europe*, red. J. Haaland Matlary, T. Heier, New York 2016.
- Coker C., *Metrowar – the Shape of Future Wars*, [w:] *The Character of War in the 21st Century*, red. C. Holmqvist-Jonsäter, C. Coker, London-New York 2010.
- Coker C., *The United States and the Ethics of Post-Modern War*, [w] *Ethics and Foreign Policy*, red. K. E. Smith, M. Light, Cambridge 2003.

- Coker C., *The Warrior on the Edge of Tomorrow*, [w:] *Transforming Warriors: The Ritual Organization of Military Force*, red. P. Haldén, P. Jackson, London-New York 2016.
- Coker C., *War*, [w:] *Routledge Handbook of Security Studies*, red. M. D. Cavelty, T. Balzacq, London-New York 2017.

Artykuły w czasopismach naukowych

- Coker C., *A Low, Dishonest Decade*, „The RUSI Journal” 2011, vol. 156, nr 4.
- Coker C., *A Matter of Honour: Ned Lebow, A Cultural Theory of International Relations*, „International Relations” 2009, vol. 23, nr 1.
- Coker C., *Adventurism and Pragmatism: The Soviet Union, Comecon, and Relations with African States*, „International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)” 1981, vol. 57, nr 4.
- Coker C., *At the Birth of the Fourth Reich? The British Reaction*, „The Political Quarterly” 1990, vol. 61, nr 3.
- Coker C., *Book Review: Hickey, J. E. (2012). Precision-guided Munitions and Human Suffering in War. Farnham: Ashgate, 266 pp., \$109.95, £65*, „Diplomacy & Statecraft” 2014, vol. 25.
- Coker C., *Britain and the New World Order: The Special Relationship in the 1990s*, „International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)” 1992, vol. 68, nr 3.
- Coker C., *Humanising Warfare, or Why Van Creveld May Be Missing the 'Big Picture'*, „Millennium: Journal of International Studies” 2000, vol. 29, nr 2.
- Coker C., *Koniec amerykańskiego stulecia*, „Studia Polityczne” 1993, vol. 2.
- Coker C., Roscini M., Haynes D., *Drones: The Future of War? Transcript*, Chatham House, London 2013, s. 3-4.
- Coker C., *Moral Machines and the Future of Warfare*, „The Global Journal” 2013, vol. 17.
- Coker C., *Myth of the Peace Dividend*, „The World Today” 1990, vol. 46, nr 7.
- Coker C., *On Humanising War*, „Totalitarian Movements & Political Religions” 2000, vol. 1, nr 2.
- Coker C., *Outsourcing War*, „Cambridge Review of International Affairs” 1999, vol. 13, nr 1.
- Coker C., *Post-Modern War*, „The RUSI Journal” 1998, vol. 143, nr 3.
- Coker C., *Post-Modernity and the End of the Cold War: Has War Been Disinvented?*, „Review of International Studies” 1992, vol. 18, nr 3.
- Coker C., *The Hobbesian Moment: Terror, the State and the Vision of Philip Bobbitt*, „Syracuse Journal of International Law & Commerce” 2009, vol. 37, nr 1.
- Coker C., *War and Modernity*, „Society” 1996, vol. 33, nr 5.
- Coker C., *War, Memes and Memeplexes*, „International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)” 2008, vol. 84, nr 5.
- Coker C., *What would Sun Tzu say about the war on terrorism?*, „The RUSI Journal” 2003, vol. 148, nr 1.
- Coker C., *What's left of the west?*, „The Spectator” z 6 IX 1996 r.
- Coker C., *Women and International Relations*, „Salisbury Review” 1990, nr 6.

Artykuły prasowe

- Coker C., *Kto ograniczy potęgę Ameryki?*, tłum. M. Szuster, „Fakt (Europa – Tygodnik Idei)”, nr 33 z 17 XI 2004 r.
- Krasowski R., Wróbel J., Coker C., *Silna władza Putina to bezpieczniejsza Polska*, „Fakt (Europa – Tygodnik Idei)”, nr 30 z 27 VII 2005 r.

Literatura pomocnicza

Akty normatywne

Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 9 października 2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o przebudowie i modernizacji technicznej oraz finansowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 2015 poz. 1716.

Monografie i opracowania

Gray C. S., *Another Bloody Century: Future Warfare*, London 2005.

Holmes R. L., *Pacifism. A Philosophy of Nonviolence*, London-New York 2017.

Horgan J., *The End of War*, San Francisco 2012.

Kamiński Ł., *Farmakologizacja wojny. Historia narkotyków na polu bitwy*, Kraków 2012.

Kamiński Ł., *Nowy wspaniały żołnierz. Rewolucja biotechnologiczna i wojna w XXI wieku*, Kraków 2014.

Kamiński Ł., *Shooting Up. A Short History of Drugs and War*, New York 2016.

Kamiński Ł., *Technologia i wojna przyszłości. Wokół nuklearnej i informacyjnej rewolucji w sprawach wojskowych*, Kraków 2009.

Sajduk B., *Perspektywa historyczna, społeczna i etyczna rozwoju walki na odległość*, ekspertyza dla Fundacji Inicjatywa na rzecz Międzynarodowego Prawa Karnego i Praw Człowieka w Europie Środkowej i Wschodniej (ICLHR), Kraków 2015.

Singer P. W., *Wired for War. The Robotics Revolution and Conflict in the 21st Century*, New York 2009.

Sylvester C., *Feminist International Relations: An Unfinished Journey*, Cambridge 2002.

van Creveld M., *The Transformation of War*, New York 1991.

Rozdziały w pracach zbiorowych

Hutchings K., *The Personal is International. Feminist epistemology and the case of international relations*, [w:] *Knowing the Difference. Feminist Perspective in Epistemology*, red. K. Lennon, M. Whitford, London-New York 2002.

Artykuły w czasopismach naukowych

Bacevich A. J., *Christopher Coker. Waging War without Warriors? Military Conflict*. Boulder and London: Lynne Rienner, \$19.95 (us), paper, „The International History Review” 2003, vol. 25, nr 2.

Dudczyk J., Mirosław T., *Polski program żołnierza przyszłości*, „Bellona” 2012, nr 2.

Fryc M., „Doktryna Komorowskiego” – próba scharakteryzowania. *Idea, zakres, priorytety, realizacja*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2014, nr 2.

Johnson T. J., *The Idea of Power Politics: The Sophistic Foundations of Realism*, [w:] *Roots of Realism*, red. B. Frankel, London-Portland 1996.

Kułaga Ł., *Używanie dronów w celu zwalczania terroryzmu w świetle 'ius ad bellum'*, „Zeszyty Prawnicze” 2016, vol. 16, nr 2.

Lekowski M., *Współczesna rewolucja w dziedzinie wojskowości. Analiza wybranych aspektów i cech charakterystycznych*. „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr 19.

Mearsheimer J., Rogers P., Little R., Hill C., Brown C., Booth K., *Roundtable: The Battle Rages On*, „International Relations” 2005, vol. 19, nr 3.

Simms B., *Morally vanquished victors. War and the Illiberal Conscience*, „Times Higher Education Supplement”, nr 1352 z 2 X 1998.

II. Publikacje elektroniczne

Literatura źródłowa

Artykuły prasowe

Prof. Coker: konflikt wielkich mocarstw wraca do zbiorowej świadomości, Dzieje.pl, 25 IX 2016, [online] dzieje.pl/wideo/prof-coker-konflikt-wielkich-mocarstw-wraca-do-zbiorowej-swiadomosci.

Schmitt O., Coker C., *Christopher Coker on the warrior ethos, robots and the future of warfare*, War Studies Publications, 7 XI 2012, [online] <https://warstudiespublications.wordpress.com/2012/11/07/christopher-coker-on-the-warrior-ethos-robots-and-the-future-of-warfare>.

Materiały audiowizualne

Christopher Coker: Was Huntington right after all?, Schools of Political Studies, 23 V 2016, [online] www.youtube.com/watch?v=YKGloontqaU.

Panel discussion *War and Peace*, Schools of Political Studies, 18 X 2016, [online] www.youtube.com/watch?v=tPGjzyUNvEg.

Literatura pomocnicza

Artykuły prasowe

Narodowy Program Bezzałogowców – krajowy potencjał zintegrowany w jeden system, strona internetowa Biura Bezpieczeństwa Narodowego, 7 IV 2014, [online] <https://www.bbn.gov.pl/pl/wydarzenia/5429,Narodowy-Program-Bezzałogowcow-krajowy-potencjal-zintegrowany-w-jeden-system.html>.

System TYTAN – polski żołnierz przyszłości, strona internetowa Ministerstwa Obrony Narodowej, 26 VI 2014, [online] www.mon.gov.pl/aktualnosci/artykul/2014-06-26-system-tytan-polski-zolnierz-przyszlosci/pdf.